

УДК 37.011.33

С.А. БІЛЕЦЬКА

РОЗРОБКА ПРОБЛЕМИ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ У ПОЗАКЛАСНІЙ РОБОТІ З УЧНЯМИ ЗАГАЛЬНИХ ШКІЛ В ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛАХ (ДО 1917 Р.)

У статті на підставі аналізу наукової літератури, виданої до 1917 р., розкрито особливості висвітлення питань морального виховання учнів загальних шкіл у позакласній роботі. Зазначено, що вчені, просвітники указанного історичного періоду заклали основи для науково-педагогічного аналізу проблеми морального виховання дітей у позакласній роботі.

Ключові слова: моральне виховання, учні, школа, позакласна робота, джерельна база, історія, педагогічна періодика.

У сучасному суспільстві особливу увагу привертають проблеми морального виховання дітей. Сьогодення позакласної виховної роботи характеризується глибокими соціально-економічними змінами, оновленням змісту й форм морального виховання. Ці зміни передбачають нове бачення моральних орієнтирів для сучасної молоді, створення умов для прояву діяльної моральності.

Актуальність аналітичного огляду джерел з питань морального виховання дітей у позакласній виховній роботі зумовлена потребою ретельного історіографічного вивчення обраної проблеми для розв'язання суперечності між накопиченим педагогічно цінним досвідом і масовою ретрансляцією його в інформаційних джерелах та відсутністю чітких організаційних, методологічних, методичних рекомендацій щодо проведення такої роботи з метою підвищення рівня моральної вихованості дітей у сучасних загальноосвітніх закладах.

Вагомий внесок у з'ясування теоретичних засад морального виховання зробили історики загальної освіти Н. Борисенко, М. Євтух. Історичний досвід питань духовно-морального виховання узагальнено в праці І. Харламова "Теорія морального виховання", в якій автор розкрив теоретичні основи проблеми морального виховання.

Важливе значення в дослідженні джерельної бази проблеми морального виховання в позакласній роботі українських шкіл другої половини XIX – початку XX ст. мають праці Л. Ваховського, Н. Гупана, О. Касьян, В. Максимової, В. Мотяшова.

Мета статті – на підставі аналізу наукової літератури, виданої до 1917 р., розкрити особливості висвітлення питань морального виховання учнів загальних шкіл у позакласній роботі.

Аналіз праць засвідчив, що коло наукових, історичних, методичних видань, присвячених проблематиці нашого дослідження, надзвичайно широке. Керуючись принциповими положеннями історіографії, ми вивчили джерельну базу нашої роботи за напрямками: проблемний підхід; форма джерельної бази; хронологічний підхід; рівень наближення до предмета дослідження.

Серед проаналізованих нами історичних та історико-педагогічних досліджень указаних груп виділено, насамперед, фундаментальні праці й комплексні наукові узагальнення.

З-поміж опрацьованих джерел особливу цінність має, на нашу думку, системне узагальнення С. Рождественського в праці “Історичний огляд діяльності Міністерства народної освіти” [6]. У цій статті подано комплексний аналіз діяльності Міністерства народної освіти за ХІХ ст., у тому числі в галузі визначення нормативами цілей та форм позакласної виховної роботи в школах досліджуваного нами періоду. Указана праця дає можливість узагальнити досвід нормативного забезпечення позакласної роботи, морального виховання в школах, його залежність від чинників розвитку освіти в державі.

Цінними для нашого дослідження є узагальнення Г. Фальборка та В. Чарнолуського в книзі “Народна освіта в Росії”. Історики писали про те, що нова тогочасна школа повинна будуватися за принципом свободи особистості. Метою такої школи вони визначали усебічний розвиток особистісних якостей характеру кожного учасника педагогічного процесу, формування свідомої моральності на гуманістичних цінностях. Зазначимо, що на той час це були дуже сміливі й прогресивні думки, але їх було реалізовано значно пізніше [7].

Думки Г. Фальборка про необхідність надання морального спрямування виховній роботі поза межами класу поділяв О. Куплеятський у праці “Загальноосвітня школа в російській державі”, в якій він обстоював позицію спираючої організації виховної роботи на народні традиції. У цьому самому ключі представлено матеріали про моральне виховання дітей у праці І. Альошинцева “Історія гімназичної освіти в Росії”.

У розрізі предмета нашого дослідження важливі висновки, викладені М. Манасеїною в книгах “Про виховання дітей в перші роки життя”, “Основи виховання з перших років життя і до повного закінчення університетської освіти” [4]. Остання книга оригінальна за задумом. М. Манасеїна в історичному контексті по-новому розглянула моральні цінності в житті людини. Погляди педагога на релігійне виховання дітей засновані на принципових положеннях медицини, фізіології, психології дитячого віку, гігієни, теорії виховання й традиційних християнських уявленнях. Зазначимо, що викладені матеріали тяжіють до філософського стилю, однак дають правдиве уявлення про суспільні моральні цінності, моральний ідеал, поширений наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. у практиці виховної роботи загальних шкіл.

Про позакласну виховну роботу церковнопарафіяльних шкіл з формування моральності в дітей йшла мова в працях С. Миропольського; у жіночих закладах освіти – О. Ліхачової і М. Черепніна; у початкових школах – М. Чехова; у земських школах – Б. Веселковського. Разом із цим у проаналізованих працях перелічених авторів виявлено суперечливий характер поданої інформації, а саме наявні розбіжності в тлумаченні цілей, завдань морального виховання, вибору форм і методів виховної роботи з позицій світської педагогіки та релігійної традиції.

Досить цінні матеріали для нашого дослідження подано в праці О. Водовозової “Розумовий і моральний розвиток дітей від першого прояву свідомості до шкільного віку”. Автором ретельно проаналізовано культурні й суспільні чинники, що визначали зміст і методи морального виховання дітей у період дослідження [1].

З’ясовано, що питання становлення ідей морального виховання розглядалося в контексті культурно-історичного процесу П. Каптеревим як елемент історії розвитку педагогічної самосвідомості народу. Історик педагогіки визначив фундаментом цієї самосвідомості ціннісні орієнтації народу, що визрівають під впливом природи, соціальних умов та релігії [3].

Проведений аналіз матеріалів засвідчив, що дореволюційною педагогікою й шкільною практикою було накопичено значний досвід морального виховання дітей у позакласній роботі, який сьогодні недостатньо осмислений, найчастіше не затребуваним і маловивчений. Тим часом цей досвід може бути дуже повчальний, оскільки тільки ретроспективний підхід “забезпечує глибоке й всебічне розуміння наукової проблеми, дає змогу ясніше усвідомити її місце в структурі цієї науки, розвиток її провідних ідей, їх історичну логіку й діалектичний взаємозв’язок” (З. Равкін) [5, с. 49].

Наголосимо, що виявлення нових історико-педагогічних фактів, розширення їх основного фонду є необхідною умовою дослідження обраної проблеми в теорії й практиці морального виховання на сучасному етапі. Період кінця ХІХ – початку ХХ ст. позначився науковим осмисленням цієї проблеми, детальним висвітленням різних її методичних аспектів у тогочасній педагогічній пресі.

Як відомо, друга половина ХІХ ст. позначилася прогресуванням педагогічних періодики. Як зазначено в науковій розвідці В. Ворожбіт [2], серію публіцистичних видань, присвячених проблемам виховання, у тому числі морального, було започатковано журналом “Морська збірка”. У 1856 р. редакція журналу оголосила, що бажає помістити ряд статей про виховання молодих людей, яких готували до морської служби. Вступним словом до таких статей редакція друкувала міркування А. Бема із статті “Виховання як предмет науки” й закликала всіх бажаючих висловитися із цього питання. Серед просвітників, які висловили своє бачення проблем виховання загалом і морального зокрема, були П. Гур’єв, І. Давидов, В. Даль, М. Пирогов. У “Журналі для виховання”, “Російському педагогічному віснику” полемізувалися питання сутності виховання, його завдань і цілей, доцільних засобів морального виховання.

Проаналізовано публікації, які хронологічно належать до періоду дослідження. Перевагу віддано періодичним виданням, які рідко розглядають дослідники історії українського шкільництва. У змісті цих видань питанням позакласної виховної роботи приділено окрему увагу. Це статті оригінальні, перекладні в журналах: “Записки учителя”, “Дитячий відпочинок”, “Дитяче читання”, “Гімназія”, “Літературні сімейні вечори”, “Виховання і навчання”, “Всходы”, “Думки середньої школи” (журнал видавала група учителів –

керівників учнівських гуртків), “Оновлення школи”, “Російський антропологічний журнал”, “Позашкільна освіта і самоосвіта”, “Недільне читання”, “Журнал для батьків і наставників”, “Віра і життя”, “Благовіст”, “Юний читач”, “Шкільні екскурсії і шкільний музей”, газетах “Школа і життя”, “Тиждень вісника знань”, “Син Вітчизни”, “Читання у товаристві любителів духовної просвіти”, “Душекорисне читання”, “Сніп”, “Сяйво”.

Низку статей присвячено умовам морального виховання в школі, вдома, громаді, у природі. Подано бачення ідеалів морального виховання представниками прогресивної зарубіжної педагогічної думки, досвід використання виховних засобів літературних читань і бесід. Додатками до журналів виходили окремі книги для вчителів, домашніх наставників, батьків дітей для ширшої популяризації цінностей морального виховання.

Висновки. Викладене вище дало змогу визначити проблему дослідження як актуальну, спрямовану на вирішення суперечності між науковою й практичною значущістю проблеми морального виховання в позакласній роботі та недостатнім її неупередженим аналізом в історичному контексті.

У цілому проведений історіографічний аналіз педагогічних видань до 1917 р. переконливо довів, що вчені, просвітники заклали основи для науково-педагогічного аналізу проблеми морального виховання дітей у позакласній роботі. Педагоги-практики розробляли зазначену проблему на емпіричному рівні. У педагогічних періодичних виданнях висвітлювали окремі методичні аспекти морального виховання, позакласної виховної роботи.

Перспективним напрямом подальшої розробки проблеми визначено порівняльний аналіз проблематики методичних статей у давніх виданнях і сучасній педагогічній періодиці.

Список використаної літератури

1. Водовозова Е.Н. Умственное и нравственное воспитание детей от первого проявления сознания до школьного возраста : кн. для воспитателей / Е.Н. Водовозова. – СПб. : [Б. и.], 1871. – 213 с.
2. Ворожбіт В.В. Духовно-моральне виховання учнівської дітей в історії вітчизняної педагогічної думки / С.Д. Криштоф, О.М. Микитюк, В.В. Ворожбіт. – Харків : Видавець Іванченко І.С., 2013. – 358 с.
3. Каптерев П.Ф. Об общественно-нравственном развитии и воспитании / П.Ф. Каптерев // ЭСВ. – СПб. : О. Богданова, 1908. – Вып. 56. – 38 с.
4. Манасейна М. Основы воспитания с первых лет жизни и до полного окончания университетского образования [Электронный ресурс] / М. Манасейна. – СПб. : [Б. и.], 1894. – Режим доступа: http://www.portalus.ru/modules/shkola/rus_readme.php?subaction=showfull&id=1194957490&archive=1195596857&start_from=&ucat=&
5. Национальные ценностные приоритеты сферы образования и воспитания: вторая половина XIX 90-е гг. XX вв. / под ред. чл.-кор. РАО, д. п. н., проф. З.И. Равкина. – М. : ИТПиО РАО, 1997. – 412 с.
6. Рождественский С.В. Исторический обзор деятельности Министерства народного просвещения: 1802–1902 гг. / С.В. Рождественский. – СПб. : Гос. тип., 1902. – 785 с.
7. Фальборк Г., Чарнолуцкий В. Народное образование в России / Г. Фальборк, В. Чарнолуцкий. – СПб., 1900. – 264 с.

Стаття надійшла до редакції 14.06.2013.

Билецкая С.А. Разработка проблемы морального воспитания во внеклассной работе с учениками общих школ в исторических источниках (до 1917 г.)

В статье на основании анализа научной литературы, изданной до 1917 г., раскрыта особенности морального воспитания учеников общих школ во внеклассной работе. Отмечено, что ученые, просветители указанного исторического периода заложили основы для научно-педагогического анализа проблемы морального воспитания детей во внеклассной работе.

Ключевые слова: моральное воспитание, ученики, школа, внеклассная работа, литературная база, история, педагогическая периодика.

Bilets'ka S. Development problems of moral education in extracurricular activities with students of general schools in historical sources (up to 1917)

Development of the problem of moral education with students of general schools in after-hour work in Historical sources (up to 1917). The article based on an analysis of scientific literature which published before 1917. He revealed features of coverage the moral education of students of general school during extracurricular activities.

It is indicated that scientists and educator specified historical period, they laid the foundations for scientific and pedagogical analysis of the problem of moral education of children in extracurricular activities.

It says that S. Rozhdestvens'kyi in the "Historical Overview of the Ministry of Education" presented a comprehensive analysis of the Ministry of Education of the nineteenth century, including regulations which concern the selection of goals and forms of extracurricular educational work in schools.

M. Manasyeyina in the book "About the education of children in the first years of life", "Basic education from early years and until completion of university education" in the historical context which considered moral values in human life. The views of the teacher's religious upbringing based on the fundamental principle of medicine, physiology, psychology, childhood care, education theories and traditional Christian beliefs.

Cultural and social factors determining the content and methods of moral education of children highlighted in the work of A. Vodovozova "Mental and moral development of children from the first manifestation of consciousness to school age."

In general, the author noted that teachers develop practices which specified empirical problems.

In pedagogical periodicals to 1917 covered some methodological aspects of moral education, extracurricular educational work.

Analysis of the publications is chronological survey of the period. Preference given periodical are rarely presented by researchers history of Ukrainian education

The special attention is given in these issues. This is the original article, translated in magazines: "Teacher's Notes", "Children's Activities", "Children's Reading", "high school", "Literary Evenings family", "Education and training", "Thoughts High School" (Magazine was published by the group of teacher) "Update of the school", "Russian anthropological journal", "School education and self-education", "Sunday reading", "Faith and Life", "Ringing of church bells", "young reader", "School trips and school museum" newspapers "School and Life", "Week Newsletter knowledge", "Son of the Fatherland", "Reading in the company of lovers of spiritual enlightenment".

A promising direction for further development of the problem is defined in comparative analysis of methodological problems in old articles and publications of modern pedagogical periodicals.

Key words: moral education, students, school, class work, source base, history, educational periodical.